

Gündüz, S. (2021). Sualtı Arkeolojisi ve Marmara Denizi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 633-662.

DOI: 10.21550/sosbilder.791422
Araştırma Makalesi / Research Article

SUALTI ARKEOLOJİSİ VE MARMARA DENİZİ*

Serkan GÜNDÜZ**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 7 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 15 Ekim / October 2020

ÖZET

Sualtı Arkeolojisi 20. yüzyılın başlarında keşfedilen sanat eserleri taşıyan batıkların keşfiyle dikkat çekmeye başlamıştır. 1960 yılında gerçekleştirilen Gelidonya Batığı kazısı ile ise bilimsel kimlik kazanmıştır. Zaman içinde popüleritesini arttıran arkeolojik sualtı çalışmaları Anadolu kıyılarında gün geçtikçe artmış ve keşfedilen Uluburun Batığı ve Antalya Batığı gibi batıklar ile Anadolu kıyılarındaki denizcilik tarihini değiştirmiştir. Uzun yıllar Akdeniz ve Ege kıyılarında yoğunlaşan arkeolojik sualtı çalışmalarının Marmara Denizi'ne ulaşması ancak 1980'lerde olmuştur. Marmara Denizi, Neolitik Dönem'de çevresinde kurulan yerleşimler için besin kaynağı olarak oldukça önemli bir konumdadır. Birinci bin içindeki kolonizasyon hareketleri esnasında kıyılarına birçok yeni koloni kenti kurulduğu bilinmektedir. Fakat, Marmara Denizi'nin denizcilik tarihi büyük oranda gizemini korumaktadır. Geç Roma Dönemi ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen batıkların çokluğu başkente ev sahipliği yapan Marmara Denizi'nde artan denizcilik faaliyetlerine işaret etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Marmara Denizi'ne dikkatleri çekmektir. Yenikapı Kazıları buluntu grubu bakımından Sualtı Arkeolojisi konusuna girse de kullanılan teknik farklılığı nedeniyle çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sualtı Arkeolojisi, Marmara Denizi, Antik şehirler, denizcilik, batık*

* Bu araştırma, Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından KUAP (F)-2018/16 numaralı ve “Antik Helenopolis (Altınova/YALOVA) Kenti Liman ve Sualtı Araştırması” başlıklı proje ile desteklenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, sgunduz@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 22 Sayı: 40 / Volume: 22 Issue: 40

Underwater Archaeology and the Marmara Sea

ABSTRACT

Underwater Archaeology first started to gain public attention with the discovery of shipwrecks carrying works of art in the early-20th century, although the scientific value of the field truly became apparent with the excavation of the Gelidonya Wreck in 1960. Since that time, the number of underwater archaeological researches has increased steadily in number, and these studies have left their mark on the history of maritime activity on the Anatolian peninsula with the discovery of, for example, the Uluburun wreck and the Antalya wreck. Underwater archaeological researches in Turkey were concentrated on the Mediterranean and Aegean coasts for many years, expanding to the Marmara Sea only in the 1980s. The Marmara Sea was a significant source of food for the settlements established around it in the Neolithic Period, and the period following the first millennium BC is particularly important in maritime history, when many new cities were established on its shores during the colonization movements. While the maritime history of the Marmara Sea is still largely shrouded in mystery, the abundance of shipwrecks dating back to the Late-Roman and Byzantine periods point to an increase in maritime activity in the Marmara Sea at the time, when it was host to the capital of the East Roman Empire. There is, however, a lack of knowledge of earlier periods, but this may be attributed to the scarcity of studies conducted to date. The focus of the present study is the Marmara Sea and the important position it has held in every period due to its geopolitical location. Although the Yenikapı Excavations are considered underwater archaeology in terms of the founding group, they were excluded from this study due to the difference in the adopted technical approaches.

Key words: Underwater Archaeology, Marmara Sea, Ancient cities, maritime, wreck

Giriş

Marmara Denizi, Türkiye'nin sınırları içerisinde kalan en genç deniz olma özelliğine sahiptir. Miyosen denizinin Sarmasiyen Dönemi'nin bir kalıntısı ve küçük bir iç deniz niteliğindedir (Artüz vd., 2007: 2). İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile birlikte Asya ile Avrupa kıtasını birbirinden ayırmasının yanı sıra Karadeniz kıyısındaki halklarının Ege Denizi halkları ile bağlantı kurmasını sağlaması

nedeniyle tarih sahnesinde önemli bir konuma sahiptir (Dinçer, 2016: 221).

Neolitik Dönem’de İstanbul Boğazı’nın açılıp Karadeniz ile birleşmesinden sonra göl oluşumundan çıkıp suları Akdeniz ve Karadeniz’in etkisi ile tuzlu olan iç deniz formuna dönüşmüştür (Artüz vd., 2007: 29; Özdoğan, 2018: 15). Anadolu topraklarında Neolitik Dönem farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda yaşanmıştır (Özdoğan & Başgelen, 2007). Marmara Bölgesi’nde yerleşik hayata geçen insanların oluşturduğu kültürün izleri yaklaşık olarak MÖ 7. binin başlarında görülmektedir (Özdoğan, 2018: 17). Gerek yazılı kaynakların gerekse araştırmaların azlığından Marmara Denizi’nin denizcilik tarihi ile ilgili bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik sualtı çalışmalarının daha çok Ege ve Akdeniz’de yoğunlaştığı görülmektedir (Aslan vd., 2018, 2019, 2020; Aslan & Orhan, 2019; Bass, 1967, 1972; Bass vd., 1984; Büyüközer, 2019; Dumankaya & Gündüz, 2016a, 2016b; Öniz, 2016, 2018, 2019b, 2019a; Öniz & Karademir, 2016; Özdaş vd., 2011, 2012; Pulak, 2006; Şahin vd., 2008; Tuğcu, 2017). MÖ 1. binde yaşanan kolonizasyon hareketleri ile birlikte Marmara Denizi’nin önemi giderek artmıştır. Özellikle MÖ. 8. yüzyıldan itibaren Ege Denizi kıyısındaki medeniyetler Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloni kenti kurmuşlardır (Graham vd., 1982: 160) (Resim1).

Resim 1: Marmara Denizi'ndeki kolonizasyon yerleşimleri

Gerek Marmara Bölgesi'nde, gerekse Karadeniz kıyılarında gerçekleştirilmiş olan arkeolojik çalışmaların azlığı bölge tarihi konusunda daha çok yazılı kaynaklara başvurulmasını zorunlu kılmıştır (Drews, 1976: 18). Antik kaynaklara göre, Marmara Denizi kıyılarında kurulan ilk koloni yerleşimi Miletoslular tarafından MÖ 8. yüzyılın ortalarında kurulan Kyzikos Antik kentidir (Graham, 1982: 119). Mevcut bilgiler ışığında, Marmara Denizi çevresinde kurulan koloni kentleri Kyzikos (MÖ 756), Astakos (MÖ 711), Parion (MÖ 709), Prokonnessos (MÖ 690'dan önce), Khalkedon (MÖ 685), Selymbria (MÖ 668'den önce), Byzantion (MÖ 668), Kios (MÖ 627), Perinthos (MÖ 602), Myrleia (?) ve Placia (?) olarak bilinmektedir (Graham, 1982: 160).

MÖ 1. binde kurulan koloni kentleri sayesinde Marmara Denizi'ndeki ticaret rotalarında söz konusu şehir devletlerinin hâkimiyeti söz konusu olmuştur. MÖ 5. yüzyılda Perslerin Anadolu topraklarını fethetmesi esnasında Marmara Denizi kıyısında kurulan birçok kentin Atina Delos Deniz Birliği'ne üye olduğu bilinmektedir (Meritt vd., 1950: 204). Roma Dönemi'ne kadar hiçbir medeniyet Propontis üzerinde tek başına hâkim olmamıştır. Özellikle Roma'nın Bithynia Krallığına son vermesinden sonra Propontis dört tarafı Roma İmparatorluğu'nun bir iç denizi duruma gelmiştir. Bu dönemden sonra güvenliği Roma İmparatorluğu himayesinde görülen Propontis içerisinde ticaret yolları daha sıkı bağlantı içerisine girmiştir. Nikomedia'nın Roma İmparatorluğu'nun iki başkentinden birisi olarak seçilmesi ve daha sonra MS 324 yılında Konstantinopolis'in Geç Roma Dönemi'nde Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkent olmasından sonra önemini iyice arttırmıştır (Grig & Kelly, 2012: 3; Kayaalp, 2010: 9; Ramsay, 1890: 74) .

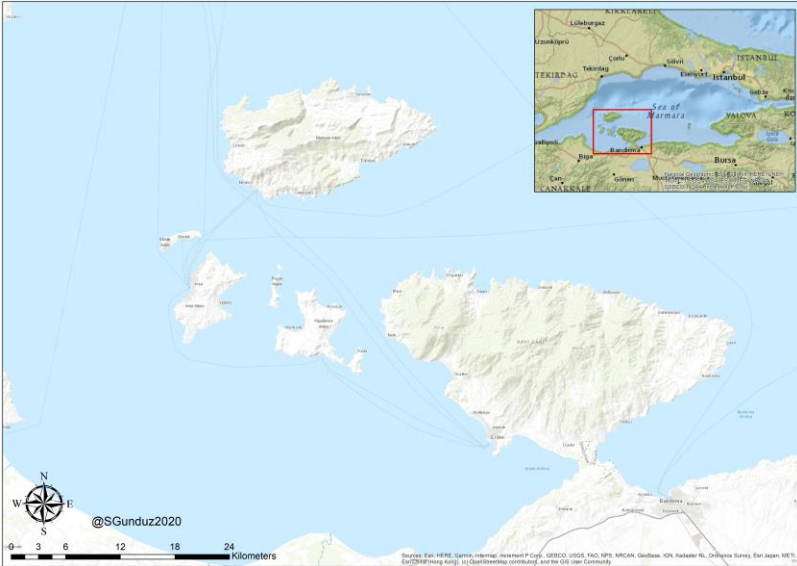
Marmara Denizi ve Arkeolojik Sualtı Çalışmaları

Marmara Denizi medeniyetlerin kesişim noktasında önemli bir konumda bulunmaktadır. Marmara Denizi, Karadeniz ile Ege Denizi'ni birbirine bağlayan, Asya ile Avrupa'yı ise birbirinden ayıran kritik bir konumda olmasına rağmen Sualtı Arkeolojisi çalışmaları hak ettiği önemi görmediği anlaşılmaktadır. Akdeniz ve Ege Denizi'nde arkeolojik sualtı çalışmaları 1960'lı yıllara kadar geriye giden bir geçmişe sahip iken Marmara Denizi'ndeki çalışmalar ancak 1980'lerde başlayabilmiştir. Rönesans ile birlikte kültür varlıklarına olan ilginin artması 19. yüzyıl araştırmacılarını günümüz bilimsel arkeoloji sorularını cevaplamaktan çok görsel güzelliği ve zenginliği olan kentlere ve eserlere yönlendirmiştir (Mutlu & Mutlu, 2018: 65). Anadolu topraklarında yapılan ilk kazı çalışmaları da Truva, Milet, Priene, Didim, Knidos, Halikarnasos, Asos ve Efes gibi önemli Klasik Dönem kentlerinin yanı sıra anıtsal arkeolojik verileri günümüz Avrupa

ve İngiltere müzelerini süsleyen Hitit ve Urartu medeniyetlerinin kurulduğu bölgelerde başlatılmıştır. Marmara Denizi kıyılarında günümüzde de devam eden Kyzikos, Perinthos, Parion gibi kazıların geçmişine baktığımızda en erken kazının 20. yüzyılın ortalarına kadar geriye gittiği anlaşılmaktadır (Akurgal, 1956: 43). Bölgedeki sualtı çalışmalarının diğer denizlerimizdeki çalışmalarımızdan daha geç başlamasının nedenlerinden birisi de bölgedeki arkeolojik çalışmaların da daha geç başlaması ile bağdaştırılabilir.

Marmara Adaları Sualtı Araştırmaları

Marmara Adaları, Marmara Denizi'nin güneybatı kısmında, Kapıdağ Yarımadası'nın batısında ve kuzeybatısında bulunan irili ufaklı 14 adet adadan oluşan bir topluluktur. Marmara Adası, Avşa Adası, Paşalimanı Adası, Ekinlik Adası grubu oluşturan en büyük adalardır (Resim 2).

Resim 2: Marmara adaları topluluğu

Prokonnesos adı ile Antik Dönem'in en önemli mermer kaynaklarından biri olarak bilinen Marmara Adası, Kapıdağ Yarımadası'nın kuzeybatısındaki Marmara Adaları'nın en büyüğüdür (Magie, 1950: 44). Marmara Denizi'nde gerçekleştirilen ilk arkeolojik sualtı araştırmalarının Marmara Adası çevresinde başlamasının nedenlerinden birisi de adanın Antik Dönem'deki önemi ile bağlantılı olmalıdır.

Marmara Adaları çevresindeki ilk bilimsel arkeolojik sualtı araştırmaları INA (Institute of Nautical Archaeology) adına Cemal Pulak başkanlığında başlatılmıştır. Bu çalışmalar esnasında 1983-84 yıllarında Marmara Denizi'nin karanlık sularında yedi adet batık tespit edilmiştir (Pulak, 1985: 47). Bu batıklardan, altı tanesi Marmara Adaları çevresinde, bir tanesi ise Büyükçekmece (İstanbul) açıklarında yer almaktadır (Pulak, 1985: 56).

1993 yılında Nergis Günsenin tarafından Marmara Adası çevresinde sualtı araştırmaları yeniden başlatılmıştır (Günsenin, 1995: 206). Araştırmalar esnasında sekiz adet yeni batık tespit edilmiştir. 1994 yılı sualtı araştırmalarına yine Marmara Adası çevresinde devam edilmiş ve 1994 kampanyasında toplam on batığın konumları, tarihleri ve özellikleri belirlenmiştir (Günsenin, 1996: 360). 1993-1996 yıllarında yüzey araştırması esnasında toplamda 12 adet batık keşfedilmiştir (Günsenin, 1998: 301). Günsenin, 1998-2004 yılları arasında Çamaltı Burnu I Batığı kazısını gerçekleştirerek, sualtında arkeolojik kazı yapan ilk Türk kazı başkanı olma unvanını da kazanmıştır (Günsenin & Özyayın, 2000).

Ayrıca, 1994 yılında Günsenin tarafından, daha önceden Mehmet Özdoğan'ın tespit ettiği Tunç Çağı'na ait Manastır Mevkii Höyüğü'nde de belgeleme çalışmaları gerçekleştirmiştir (Resim 3) (Günsenin, 1996: 361).

Resim 3: Manastır Mevkii Höyüğü - Avşa Adası

Perinthos Sualtı Araştırmaları

1995 yılında Tekirdağ Müze Müdürlüğü başkanlığında Perinthos Antik Limanı'nda ve çevresinde arkeolojik sualtı araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Resim 4). Araştırmalar esnasında Helenistik Dönem'e tarihlenen amphora batığı, Geç Roma - Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen tuğla ve kiremit batığı ile MS 15-16. yüzyıla tarihlenen fayans batığı tespit edilmiştir (Işın, 1997: 100).

Resim 4: Perinthos Antik kenti (Marmara Ereğlisi / Tekirdağ)

Kyzikos Antik Kenti Sualtı Araştırmaları

2004 yılında Nergis Günsenin'in kazısının tamamlanmasının ardından uzunca bir süre Marmara Denizi'nin sualtı kültürel zenginlikleri kaderine terk edilmiştir. 2008-2009 yıllarında Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında yürütülen Kyzikos Antik kenti Hytos Limanı sualtı çalışmaları Güney Marmara kıyılarındaki ilk Antik liman araştırması olması açısından önem arz etmektedir (Resim 5) (Şahin & Gündüz, 2010). 2019 yılı çalışmalarına kentin üç Antik limanından birisi olan Hytos Limanı'nda araştırmalar yapılmış ve Hytos liman mendireğinin çizimi gerçekleştirilmiştir.

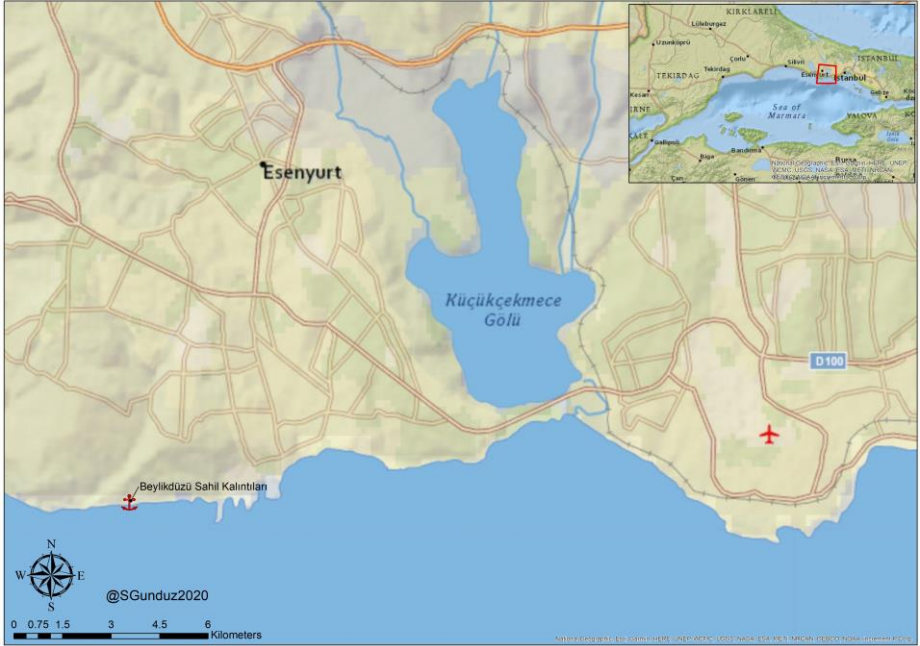

Resim 5: Hytos Limanı - Kyzikos

Küçükçekmece Gölü Sualtı Çalışmaları

2007 yılında yapılan yüzey araştırmaları esnasında Şengül Aydıngün tarafından tespit edilen kıyı şeridindeki kalıntılar çevresinde 2008 Hakan Öniz bilimsel başkanlığında Küçükçekmece Gölü'nde arkeolojik sualtı araştırmaları başlatılmıştır (Aydıngün vd. 2010: 275; Aydıngün vd. 2011). Küçükçekmece Gölü, İstanbul'un Avrupa yakasında Büyükçekmece ve Avcılar arasında yer alan bir lagün gölüdür (Resim 6). Gölde yapılan araştırmalarda çeşitli yapılara ait kalıntılar tespit edilmiştir (Aydıngün vd. 2011). Aynı ekip, İstanbul'un Beylikdüzü ilçesi Marmara Denizi kıyı şeridinde, Büyükçekmece ve Küçükçekmece gölleri arasındaki yarımadanın güneyindeki burunda kıyı kesitinde

tespit edilen yapılar ile ilgili de çalışma gerçekleştirmişlerdir (Öniz vd. 2014).

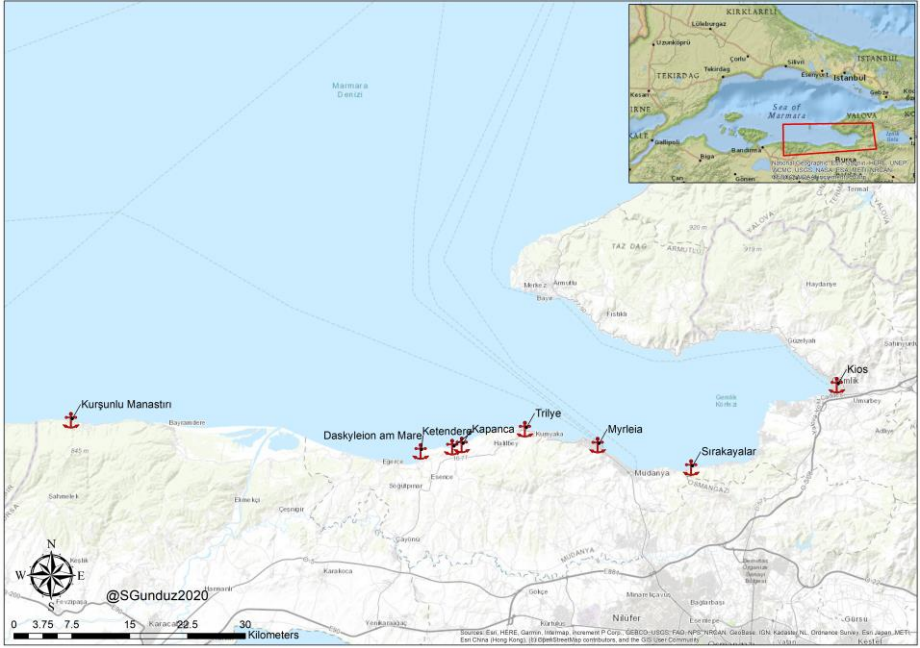

Resim 6: Küçükçekmece Gölü ve Beylikdüzü sahil kalıntıları - İstanbul

Bursa İli Kıyıları Sualtı Çalışmaları

2009-2015 yılları arasında doktora çalışması kapsamında Bursa'nın Marmara Denizi kıyısındaki ve sualtındaki kültür varlıkları araştırılmıştır (Gündüz, 2017; Şahin vd., 2011: 207). Bu çalışmanın ana amacı Bursa ili sınırları içerisinde bulunan liman kentlerinin kalıntılarının tespiti ve belgelenmesi olmuştur. Bursa ili sınırlarında tespit edilen limanların ve dalgakıranların tamamının düzensiz iri taşlar ile yapılmış dalgakıranlar olduğu ve kentler arasında mesafeye

bakılmaksızın coğrafi şartlara bağlı olarak yerleşimlerin konumlandırıldığı tespit edilmiştir (Resim 7) (Gündüz, 2017: 121).

Resim 7: Bursa kıyıları Antik limanları

Balıkesir İli Marmara Kıyısı Antik Liman, Yerleşim ve Batık Potansiyelinin Tespiti

“Balıkesir İli Marmara Kıyısı Antik Liman, Yerleşim ve Batık Potansiyelinin Tespiti” isimli proje 2016 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Oktay Dumankaya tarafından Balıkesir ili Marmara Denizi kıyı şeridinde başlatılmıştır (Resim 8).

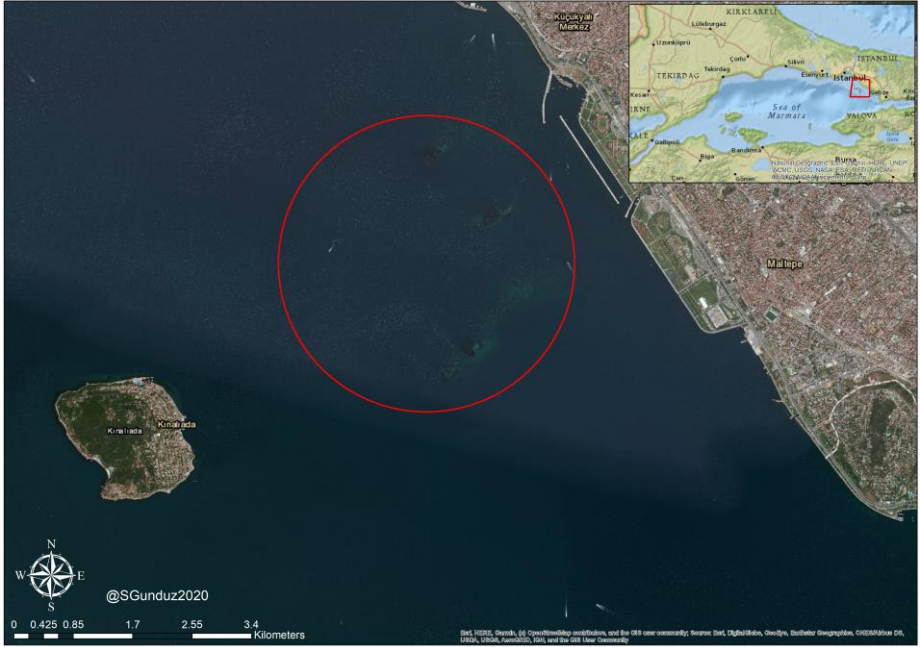
Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar var olan insan izlerini ortaya koymuştur (Dumankaya, 2018a: 128). Ayrıca, Şirinçavuş Limanı'nın yaklaşık 700 metre doğusunda Geç Roma Dönemi'nden Orta / Geç Roma Dönemi'ne kadar kullanılan yeni bir dalgakıranın varlığı tespit edilmiştir (Dumankaya, 2018a: 129, 2018b: 172) (Resim 9).

Resim 9: Şirinçavuş Limanı ve dalgakıran (Dumankaya 2018a: 128, fig. 4)

Kuzey Doğu Marmara Sualtı Araştırmaları

2016 yılında İstanbul'un Anadolu yakası kıyı şeridinde Düzce Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Ahmet Bilir tarafından başlanılan projenin ilk aşaması tarihi kaynaklardan ve haritalardan bilinen fakat günümüzde kayıp olan Vordonisi Adası'nın tespiti üzerine gerçekleştirilmiştir (Bilir vd., 2017: 134). Söz konusu araştırmalar halk arasında Manastır Kayalıkları olarak adlandırılan yerde gerçekleştirilmiştir (Resim 10).

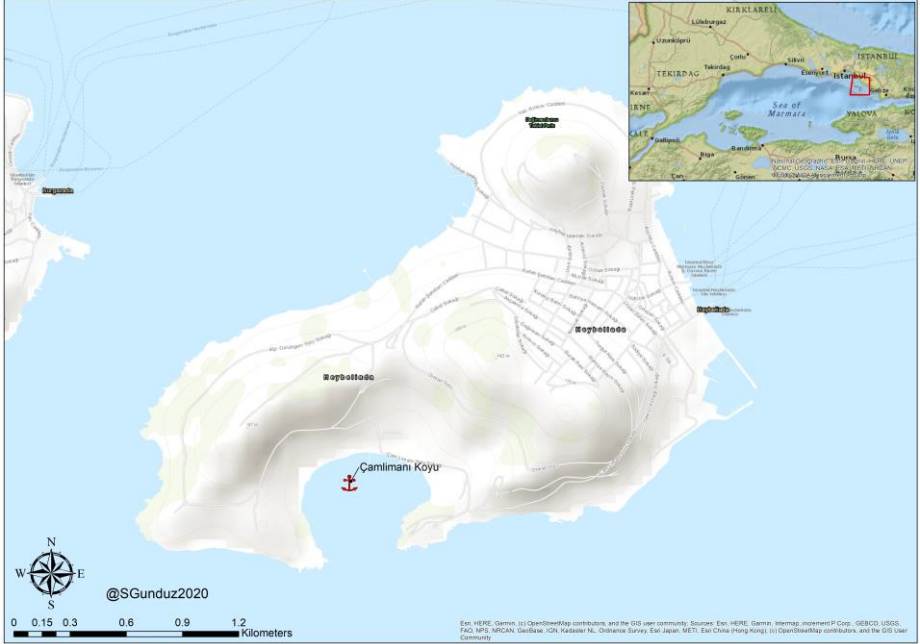

Resim 10: Manastır Kayalıkları mevki

Manastır Kayalıkları mevkiinde yapılan dalışlar bölgenin dip yapısının tamamen kavkı ile kaplı olduğunu, bu kavkılar nedeni ile yüzey araştırması ile olası bir yapının tespitinin zor olacağını ortaya koymuştur (Bilir vd., 2017: 140). Kayalıkların yakınında tespit edilen toplam 18 parça işlenmemiş ham mermerin Prokonnesos'dan hareket eden bir gemiye ait batık olduğu düşünülmektedir (Bilir & Şahin, 2019: 106).

İki yıl boyunca Maltepe ilçesi açıklarındaki Manastır Kayalıkları'nda gerçekleştirilen araştırmalardan sonra 2018 yılındaki çalışmalar Heybeliada kıyılarına yönlendirilmiştir (Resim 11) (Bilir, 2019). Heybeliada çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik sualtı

araştırmaları esnasında Aristoteles'in bahsettiği Klasik Dönem'de kullanıldığı bilinen bakır yatakları tespit edilmiştir (Bilir, 2019: 413).

Resim 11: Çamlımanlı Koyu - Heybeliada

Yalova İli Kıyıları Antik Liman ve Sualtı Yüzey Araştırması

İlk kez 2018 yılında başkanlığımda başlatılan Yalova İli Kıyıları Antik Liman ve Sualtı Yüzey Araştırması projesi bugüne kadar 105 kilometre kıyı şeridine sahip Yalova ili kıyılarında gerçekleştirilen ilk arkeolojik sualtı araştırması olması açısından önemlidir. Tüm Yalova ili sınırları için altı yıllık bir süre öngörüsü ile başlanılan projenin ilk üç yıl alışmaları Yalova ilinin en doğusunda bulunan Altınova ilçesi kıyılarında gerçekleştirilmiştir (Resim 12).

Resim 12: Altınova ilçesi - Yalova

İki yıllık çalışma süresince Altınova ilçesi Hersek Mahallesi'nin içinde bulunduğu deltanın çevresinde yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir (Gündüz & Akalan Gündüz, 2019). Helenopolis Antik kentinin kuzeyinde, deltanın en uç noktasında Bizans Dönemi'ne tarihlenen yarım yuvarlak formda bir yapı, yapının kuzeydoğusunda, günümüzde kara ile bağlantısı olmayan bir iskele kalıntısı (Resim 13) ve Hersek Lagünü'nün güneyinde Karamürselbey Eğitim Merkezi Komutanlığı sınırları içerisinde sualtında yaklaşık 3500 metrekarelik bir alana dağılmış kalıntılar tespit edilmiştir (Resim 14). 2020 yılı çalışmaları ise tamamen Karamürselbey Eğitim Merkezi Komutanlığı kıyısında tespit edilen duvarların temizliğine ayrılmıştır.

Resim 13: Dilburnu iskele kalıntısı - Hersek (Altınova)

Resim 14: Karamürselbey Eğitim Merkezi duvar kalıntısı

2019 yılında Altınova'ya ek olarak Çiftlikköy kıyı şeridinde de araştırmalar gerçekleştirilmiş, Kara Kilise yakınlarındaki liman kalıntıları belgelenmiştir (Resim 15). Söz konusu iki kalıntı deniz kenarında kısmen sualtında bulunmaktadır. İki arasındaki mesafe yaklaşık olarak 200 metre civarındadır. Modern yapılaşmanın neden olduğu yoğun tahribat nedeni ile yapının tam formu seilememesine rağmen harçlı kalıntıların dağılımını total station yardımı ile çizilmiş ve haritaya işlenmiştir.

Resim 15: Karakilise yakınındaki liman kalıntısı

Sonuç

1960 yılından günümüze Akdeniz ve Ege Denizi'nde gerçekleştirilen Uluburun, Gelidonya, Yassıada, Serçe Limanı gibi batıklar bilimsel yöntemlerle kazılmıştır (Erkurt & Paker, 2015: 132). Bugüne kadar ülkemiz kıyılarında gerçekleştirilen arkeolojik sualtı kazı

ve araştırmalarından elde edilen bilgi ve deneyimler sualtı arkeolojisinin gelişmesinde oldukça önemli yer tutmaktadır (niz, 2009: 1). Son 50 yılda popülaritesini arttıran Sualtı Arkeolojisi ile ilgili kazı ve araştırmaların Ege ve Akdeniz kıyılarında yoğunlaştığı görülmektedir. 1980li yıllara kadar Ege ve Akdeniz’den çıkamayan arkeolojik sualtı çalışmaları 1983 yılında ilk kez Marmara Denizi’ne girmiştir. Marmara Denizi ise 1983 yılından sonra da Ege ve Akdeniz kadar popüler olmasa da bazı bilim insanlarının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Uzun yıllardır hem Akdeniz ve Ege Denizi’nde hem de Marmara Denizi’ndeki arkeolojik sualtı çalışmalarında edinilen tecrübeler ile Marmara Denizi’nde çalışmanın Ege ve Akdeniz’de yapılan çalışmalara göre birkaç dezavantajı bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu dezavantajların başında dip yapısı gelmektedir. Ege ve Akdeniz’in aksine Marmara Denizi’nin dibinde bulunan kavkaların çok yoğun olması zeminin doğrudan incelenmesini zorlaştırmıştır. Bu durum batıkların ve kalıntıların tespit edilmesini nispeten güçleştirmektedir. Ayrıca, mermer, taş gibi mimari kalıntılar üzerine yerleşen midyelerin oluşturduğu katman, kalıntıların tespitini zorlaştıran etkenlerden bir diğeridir. Ege ve Akdeniz’e oranla Marmara Denizi’nin daha karanlık yapısı da özellikle görsel belgeleme esnasında araştırmacılara sıkıntı yaratmaktadır. Saydığımız dezavantajlara rağmen son 37 yılda, az sayıda olsa da, gerçekleştirilen bu çalışmalar aslında Marmara Denizi’nin sualtı kültür varlığı zenginliğini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Marmara Denizi’nde daha keşfedecek çok Őey vardır. Ege Denizi’nin, Karadeniz’in ve iki kıtanın arkeolojisini burada bulmak mümkündür. Kuzey ile güneyin ve doğu ile batının bağlantı noktası olarak da bölgenin limanları oldukça önem arz etmektedir. Günümüze kadar Marmara Denizi’nin kuzeybatısında İstanbul’un Anadolu kıyıları, güneydoğuda Bursa ve Yalova ili kıyıları ile güneybatıda Balıkesir ili sınırları içerisinde sistematik arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmektedir. Marmara Denizi’nin kuzeydoğusunda ise Marmara Ereğlisi kıyılarındaki

Perinthos Limanı'nda ve Küçükçekmece Gölü'nde arkeolojik sualtı araştırmaları gerçekleştirilmemiştir.

Araştırılmamış olan alanların da araştırılması ile Marmara Denizi'ndeki Antik kentlerin liman hiyerarşisi ve deniz ticareti de daha net anlaşılacaktır. Yapılan yayınlardan ulaşabildiğimiz kadarı ile tespit edilen ve yayımlanan batıklardan en erkeni MÖ 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenirken en geç tarihli batık MS 18. yüzyıl olarak gözükmektedir (Tablo 1). Anadolu'nun güney kıyılarında tespit edilen Tunç Çağı batıkları nedeni ile açık denizlerde denizcilik faaliyetlerinin 2. binin içlerine kadar geriye gittiği bilinmektedir. Yalnızca Marmara Denizi'ndeki yayımlanan batıklar göz önünde tutulduğunda Marmara Denizi'nin denizcilik tarihi ile ilgili "MÖ 4. yüzyıl ile MS 18. yüzyıl arası yapılmıştır." ifadesini kullanmamız mümkün görünse de gerçeği yansıtmamaktadır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda arkeolojik verilerin bulunamaması nedeni ile Marmara Denizi'nin Neolitik Dönem içlerinden birinci binin ikinci yarısına kadar kullanılmadığını savlamak yanlış bir varsayım olacaktır. İleriki yıllarda artacak olan çalışmalar Marmara Denizi'nin Tunç Dönemi ve erken birinci bin döneminin denizciliğinin aydınlatılması için oldukça önem arz etmektedir.

	Batıklar	Dönem	Kaynak
1	Sisam Batığı	MÖ 4. yüzyıl sonu	Pulak, 1985: 47
2	Ayıtaşı Burnu Sakız Batığı	MÖ 4. yüzyıl ilk yarısı	Pulak, 1985: 55
3	Akmanlar Çizmece Batığı	MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı	Pulak, 1985: 57
4	Amphora Batığı	Helenistik Dönem	Işın, 1997: 100
5	Ekinlik Adası Mermer Batığı	MS 6. yüzyıl	Günsenin, 1998: 298
6	Küçük Ada Künk Batığı	MS 7. yüzyıl	Günsenin, 1996: 360
7	Çıhlı Burnu Batığı	MS 7. yüzyıl	Günsenin, 1997: 99
8	Kuyu Burnu Kiremit Batığı	MS 7. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
9	Tuğla ve Kiremit Batığı	MS 5-6. yüzyıl	Işın, 1997: 100
10	Tekmezar I Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
11	Tekmezar II Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
12	Anataş Adacık Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
13	Taşada Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
14	Eşek Adaları Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
15	Kocayemişlik Limanı Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
16	Ocaklar Burnu Batığı	MS 11. yüzyıl	Günsenin, 1998: 301
17	Çamaltı Burnu Batığı	MS 13. yüzyıl	Günsenin, 1996: 360; Günsenin, 1997: 98
18	Gündoğrusu Limanı Batığı	MS 18. yüzyıl	Pulak, 1985: 53
19	Hayırsız Ada Batığı	MS 10. yüzyıl	Pulak, 1985: 55
20	Fayans Batığı	MS 15-16. yüzyıl	Işın, 1997: 100
21	Vordonisi Mermer Batığı	?	Bilir & Şahin, 2019: 106

Tablo 1: Marmara Denizi'nde tespit edilip yayımlanmış ulaşılabilen batıklar

Bilgi Notu ve Teşekkür

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Destek için Bursa Uludağ Üniversitesi Rektörlük makamına ve Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine çok teşekkür ederim.

Helenopolis Antik kentinin içerisinde bulunduğu Yalova ili Altınova ilçesi sualtı araştırmaları esnasında destek, izin ve yardımlarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü personeline, Deniz Kuvvetleri Komutanlığına, Altınova Belediye Başkanı Dr. Metin ORAL'a, Altınova Belediyesi'nden arkeolog Sabire Şentürk YAZICI'ya, Dilburnu D/G İstasyon Merkezi Komutanlığı personeline, Karamürselbey Eğitim Merkezi Komutanlığı personeline ve arazi çalışmalarında özveri ile çalışan Leicester Üniversitesi Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi Işıl AKALAN GÜNDÜZ başta olmak üzere Sinop Üniversitesi'nden harita mühendisi Öğretim Görevlisi İlke EKİZOĞLU ve araştırmalarda yer alan Bursa Uludağ Üniversitesi, Düzce Üniversitesi ve Kahramanmaraş Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca Yalova İli Kıyıları Antik Liman ve Sualtı Yüzey Araştırması'nın 2019 yılı arazi çalışmaları Türk Tarih Kurumu tarafından da desteklenmiştir.

Kaynakça

Akurgal, E. (1956). Kyzikos ve Ergili araştırmaları İon yayılışının tarihi hakkında. *Anatolia*, 1, 43-51.

Artüz, M. L., Okay, A., Mater, B., Artüz, O. B., Gürseler, G., Okay, N. (2007). *Bilimsel Açıdan Marmara Denizi (Scientific Aspects of the Sea of Marmara)*. M. L. Artüz (Ed.), Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Aslan, E., Kılıç, Y., Orhan, U. (2018). Phaselis güney limanı. *Phaselis*, IV, 1-13.

Aslan, E., Kılıç, Y., Orhan, U. (2019). Kekova Adası arkeolojik yüzey / sualtı araştırması 2017. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(2), 1-21.

Aslan, E. & Orhan, U. (2019). Phaselis 2018 yılı güney liman alanı sualtı araştırmalarında tespit edilen amphoralar. *Phaselis*, V, 85-99.

Aslan, E., Orhan, U., Erdoğan, U. (2020). Aslanlı Burun ve Kap Krio sualtı araştırmaları. *OLBA*, (28), 207-242.

Bass, G. F. (1967). *Cape Gelidonya: a bronze age shipwreck*. American Philosophical Society.

Bass, G. F. (1972). *A history of seafaring: based on underwater archaeology*. Walker and Co.

Bass, G. F., Frey, D. A., Pulak, C. (1984). A late bronze age shipwreck at Kaş, Turkey. *International Journal of Nautical Archaeology*, 13(4), 271-279.

Bilir, A. (2019). Aristoteles'in bahsettiği Heybeliada'daki sualtı bakır madeni ve bir özel pazar ürünü olarak Khalkon Kalymbeten / Dalgıç Bakırının Geç Klasik Dönem heykel sanatına yansımaları. O. Dumankaya (Ed.), *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne* içinde (413-427. ss.). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Bilir, A., Gündüz, S., Ciner, C. (2017). 2016 yılı Vordonisi sualtı araştırmaları. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, (8), 132-150.

Bilir, A. & Şahin, M. (2019). The studies on the underwater cultural heritage of Istanbul from the Anatolian Side to the Prince Islands: The NEMSUS Project. P. Kalamara, B. Davidde (Ed.), *International Conference in Management of Accessible Underwater, Cultural and Natural Heritage Sites: "Dive in Blue Growth"* içinde (100-110. ss.).

Büyüközer, A. (2019). Knidos liman duvarları. *Cedrus*, 7, 215-237.

Diñçer, B. (2016). The Lower Paleolithic in Turkey: Anatolia and hominin dispersals out of Africa. K. Harvati, M. Roksandic (Ed.), *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia: Human Evolution and Its Context* içinde (213-228. ss.), Springer Netherlands.

Drews, R. (1976). The earliest Greek settlements on the Black Sea. *The Journal of Hellenic Studies*, (96), 18-31.

Dumankaya, O. (2018a). Bandırma ilçesi Şirinçavuş Mahallesi Antik liman, yerleşim ve batık potansiyelinin tespiti araştırmaları. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, (10), 127-132.

Dumankaya, O. (2018b). Bandırma ilçesi Şirinçavuş Mahallesi Antik liman, yerleşim ve batık potansiyelinin tespiti araştırmaları 2017. U. T. Sivrioğlu (Ed.), *Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi* içinde (165-175. ss.), Dora Yayınları.

Dumankaya, O. (2019). The Ancient harbor and quarry of cunill(i)ere or Palleo / Palormo (?). *Colloquium Anatolicum*, (18), 15-34.

Dumankaya, O., Açar, E., Gündüz, S., Bilir, A., Akdağ, Ç. (2019). Balıkesir ili Marmara kıyıları Antik liman yerleşim ve batık potansiyelinin tespiti yüzey araştırması 2017. C. Keskin (Ed.), *Araştırma Sonuçları Toplantısı 36,3* içinde (207-221. ss.).

Dumankaya, O. & Gündüz, S. (2016a). Myndos Antik kentinin doğu limanı ve yapıları. D. Şahin (Ed.), *Myndos Kazı ve Araştırmaları Myndos Excavations and Researches 2004-2013* içinde (9-34. ss.), Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Dumankaya, O. & Gündüz, S. (2016b). Myndos sualtı araştırmalarında yeni bir keşif: batı limanı. D. Şahin (Ed.), *Myndos Kazı ve Araştırmaları Myndos Excavations and Researches 2004-2013* içinde (1-8. ss.), Uludağ Üniversitesi Yayınları.

- Erkurt, O. & Paker, S. (2015). Sualtı arkeoparkları ve deniz turizmi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6(2), 131-144.
- Graham, A. J. (1982). The colonial expansion of Greece. *The Cambridge Ancient History*, 3(3), 83-162.
- Grig, L. & Kelly, G. (2012). Introduction: from Rome to Constantinople. L. Grig, G. Kelly (Ed.), *Two Romes: Rome and Constantinople in Late Antiquity* içinde (3-30. ss.), Oxford University Press.
- Gündüz, S. (2017). Bursa'nın Antik deniz limanları. *International Journal of Social Inquiry*, 8(1), 105-146.
- Gündüz, S. & Akalan Gündüz, I. (2019). Ancient harbors and underwater surveys of Yalova coasts - Altınova district. B. Karaca, E. İslamoğlu, E. Kirik, 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildirileri* içinde (857-867. ss.), Doğan Tanıtım-Matbaa-Yayıncılık.
- Günsenin, N. (1995). 1993 yılı Tekirdağ ve Balıkesir illeri Hoşköy-Gaziköy jeofizik (manyetik) Marmara adaları sualtı araştırması. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, (X), 201-220.
- Günsenin, N. (1996). 1994 yılı Marmara adaları sualtı araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 13*, (1), 357-373.
- Günsenin, N. (1998). 1996 yılı Marmara adaları yan taramaları sonar araştırması Ekinlik Adası mermer batağı. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 15*, (1), 295-306.
- Günsenin, N. & Özyaydın, N. (2000). Marmara Adası, Çamaltı Burnu I batığı 1998. *Kazı Sonuçları Toplantısı 21*, (2), 341-350.
- Işın, M. A. (1997). 1995 yılı Marmara Ereğlisi (Perinthos) sualtı araştırmaları. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 7*, 99-104.

Kayaalp, E. K. (2010). Bizans İstanbul'u çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 9-32.

Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor to the end of the third century AD. I*, Princeton University.

Meritt, B. D., Wade-Gery, H. T., McGregor, M. F. (1950). *The Athenian tribute lists vol. III*. The American School of Classical Studies at Athens.

Mutlu, S. & Mutlu, M. B. (2018). Anadolu'da arkeolojinin kurumsallaşma süreci ve gelişimi. *Academic Knowledge*, 1(1), 64-76.

Öniz, H. (2009). *Temel sualtı arkeolojisi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Öniz, H. (2016). Akdeniz kıyıları arkeolojik sualtı araştırmaları. *ANMED (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri)*, (14), 155-161.

Öniz, H. (2018). Harbour of Soli-Pompeiopolis: Recent underwater archaeological research. *International Journal of Nautical Archaeology*, 47(2), 337-342.

Öniz, H. (2019a). A new Bronze Age shipwreck with ingots in the west of Antalya - Preliminary results. *Palestine Exploration Quarterly*, 151(1), 3-14.

Öniz, H. (2019b). Antalya-Kumluca bronze Age shipwreck 2019 studies - First analyses. *Palestine Exploration Quarterly*, 151(3-4), 172-183.

Öniz, H. & Karademir, M. (2016). Antalya kıyıları arkeolojik sualtı araştırmaları üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41. yıl özel sayısı), 261-277.

Özdaş, H., Hirschfeld, N., Bass, G. F., Pulak, C. (2011). 2010 yılı Gelidonya batığı kazısı. *Kazı Sonuçları Toplantısı 33.3*, 115-126.

- Özdaş, H., Kızıldağ, N., Okan, E. (2012). Ege-Akdeniz Bölgesi sualtı araştırması 2010 yılı çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 29, 2, 267-281.
- Özdoğan, M. (2018). Marmara Denizi ve Neolitik yaşam biçiminin Anadolu'dan Avrupa'ya aktarımı. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, (10), 9-30.
- Özdoğan, M. & Başgelen, N. (2007). Türkiye'de Neolitik Dönem. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.), *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* içinde (VII-IX. ss.), Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Pulak, C. (2006). Uluburun batığı. Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta (Ed.), *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti* içinde (57-104. ss.), Ege Yayınları.
- Pulak, C. (1985). 1984 yılı Marmara sualtı araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 3, 47-62.
- Ramsay, W. M. (1890). *The historical geography of Asia Minor*. John Murray.
- Şahin, M. & Gündüz, S. (2010). Kyzikos sualtı araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27(3), 179-186.
- Şahin, M., Gündüz, S., Aslan, E. (2008). Myndos sualtı araştırmaları 2006. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 25(1), 1-10.
- Şahin, M., Polat, Y. & Zimmermann, T. (2011). Kapanca Limanı - Caesarea Germanica kentinin lokalizasyonu için yeni bir öneri. *OLBA*, (19), 197-232.
- Tuğcu, İ. (2017). Liman Tepe / Klazomenai Antik Limanı doğu mendireği çalışmaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 85-101.

EXTENDED ABSTRACT

The Marmara Sea stands at the intersection of the Black Sea and the Aegean Sea, and remains as an important maritime route in the modern world. Its significance throughout the ages is evident from the host of settlements that were established on its coastlines, including Constantinople, Nicomedia, Cyzicus, etc. Traces of the cultural heritage left behind by those who settled in the Marmara region date back to the beginning of the 7th millennium BC, however our knowledge of the maritime history of the Marmara Sea is limited due to the scarcity of both written sources and research, as the underwater archaeological studies carried out in the Republic of Turkey have concentrated more on the Aegean and the Mediterranean Seas.

The colonization movements in the 1st millennium BC led to a gradual increase in the importance of the Marmara Sea as a maritime environment. The first scientific underwater archaeological research around Marmara Island was initiated by Cemal Pulak of the Institute of Nautical Archaeology (INA), during which, seven shipwrecks were found in the dark waters of the sea between 1983 and 1984, with six found dotted around Marmara Island, and one off the coast of Büyükçekmece (İstanbul).

Underwater studies around Marmara Island were resumed by Nergis Günsenin in 1993, who made eight new shipwreck finds, and the campaign continued around the Island in 1994 when the locations, dates, and characteristics of 10 further shipwrecks were determined. Subsequently, a total of 12 further shipwrecks were discovered in surveys between 1993 and 1996. Günsenin would go on to excavate the Çamaltı Burnu I Shipwreck between 1998 and 2004, and her works would earn her the accolade of the first Turkish excavation chief to conduct an underwater archaeological excavation. In 1994, Günsenin had carried out documentation studies of the Bronze Age Manastır Mevkii Mound, discovered previously by Mehmet Özdoğan (Picture 3).

In 1995, under the direction of the Tekirdağ Museum Directorate, an underwater archaeological research was carried out of the Ancient port and the surroundings of Perinthos (Picture 4), during which a number of wrecks were identified, including an amphora wreck dating to the Hellenistic period, a brick and tile wreck from the Late Roman/Early Byzantine Period (15-16 AD) and a tile wreck from the 19th century.

Between 2008 and 2009, underwater studies of Kyzikos Harbours were carried out under the scientific consultancy of Prof. Dr. Mustafa Şahin, being the first studies of an Ancient harbour on the South Marmara coast (Figure 5). In 2009,

further studies were made of Hytos Port, one of the three Ancient harbours in the city, including drawings of the mole of Hytos Harbour.

At the same time, in 2019, underwater archaeological studies were carried out in Küçükçekmece Lake and on the foreland of the peninsula between Büyükçekmece and Küçükçekmece Lakes under the direction of Şengül Anydıngün and Hakan Öviz.

Between 2009 and 2015, the coastal and underwater cultural heritage of the Bursa province was researched within the scope of a Ph.D. study entitled "The Ancient South Marmara Harbours".

A project entitled the "Detection of the Ancient Ports, Settlements and Submerged Potential in the Balıkesir province on the Marmara Coast" was initiated in 2016 by Oktay Dumankaya from the Archaeology Department of Kahramanmaraş Sütçü İmam University. During these studies, the ruins of the harbour and a quarry located on the coastline of the Şirinçavuş district on the western side of Kapıdağ Peninsula were documented.

Ahmet Bilir from the Archaeology Department of Düzce University launched a survey in 2016 in which the focus in the first season was on Vordonisi Island - one of the Princes' Islands -, which can be identified in historical sources and maps, although it is lost today.

The Ancient Harbours and Underwater Survey of the Yalova Province project was launched in 2016 under the directorship of Serkan Gündüz, as the first underwater and coastal survey of the 105 km Yalova Province shoreline. For the first three years of the project, focus was on the Altınova shoreline, with the aim being to locate the port and other structures of the submerged Ancient city of Helenopolis. The Çiftlikköy coastline was surveyed in 2019, upon the condition that its harbour be documented, and the discoveries made to date are a clear indication of the richness of the Marmara Sea for underwater archaeological studies.